

Emlékezés Karinthy Frigyesre

Kosztolányi Dezsőné

Szokásomhoz híven, cukrosmandu-
lát ropogtatva, nappali álmodozá-
saimba révülve, magamban mosolyogva
lépegettem. Éppen a Dohány utcából
fordultam ki az Erzsébet körútra, ami-
kor a sarkon, a New York kávéház aj-
tajából kijött egy ismeretlen fiatalem-
ber és egyenesen eléim állt.

Ijedten felneszeltem, hirtelenül nagy
körben elkerültem, már futni akartam,
és azzal a mindig készenlétben levő,
dühösen sértődött arccal pillantottam
felé, amely szavak nélkül mondja, hogy
takarodjék, mert mindjárt rendőrt hí-
vok, mit képzels rólam!? Abban az idő-
ben — ugyanis — 1908-ban, annyi asz-
faltbetyár szaladgált Budapest utcáin,
akik „molesztálták” a nőket, hogy
utóbb szigorú rendeletet is hoztak ellenük.

Az ismeretlen fiatalember nyugodtan
mosolygott, majd játékosan kérő han-
gon mondta:

— Ne féljen tőlem, kedves Harmos
Ilonka. Ne szaladjon el, nem akarom
én magát bántani.

Megálltam.

Ismer, tudja a nevem. Talán a Bar-
csay gimnázium jégpályájáról. Lehet
hogy valamelyik bátyámnak osztály-
társa. Még olyan, mintha ő maga is

nyolcadikos volna vagy gólya az egye-
temen. Kinőtt ujjú, drap színű kis-
kabátja nyitva lobogott, s látni lehetett,
hogy piros-fehér csíkos trikóinget visel,
nem keményített inget és gallért, mint
a felnőttek.

Kiderült, hogy színpadon látott ját-
szani, s tetszett neki a játékom. Ra-
gyogó szóáradattal kezdte magyarázni,
hogy miért tetszett.

— Írtam róla, megdicsértem. ← Az
Éjjeli menedékhely Násztya szerepéről
volt szó. A Színművészeti Akadémiát
előző tavaszon végeztem, megkaptam a
diplomát, s abban az időben az akkor
újra indult Magyar Színháznak voltam
a tagja.

Egy-kettőre sikerült leszerelnie ide-
genkedésemet, feloldani gyanakvó ma-
gatartásomat. Szóval ismer. Újságíró
vagy író. Nem igen tudtam a kettő
közti különbségről, akkoriban még Ka-
rinthy Frigyes sem. Húsz éves volt.

Közben odaértünk a ház elé, ahol
laktam. A második ház volt ez a New
York kávéháztól: Erzsébet körút 5.

Kezemet nyújtottam.

— Haza megyek. Itt lakunk.

— Ugye fölmehtek magukhoz? Ugye
nem dobnak ki? Ne dobjanak ki — ké-
rincsel.

— Jöjjön, ha akar!

Feljött, és máris, abban a percben otthon volt. Én is azt éreztem, hogy mindig ismertem őt, olyan magától értetődően viselkedett. Csodálkoztam volna, ha valaki azt mondja, hogy ez a fiú néhány perccel ezelőtt, az utcán szólított meg.

A zongora elé állt, elpötyöggette rajta Schumannnak *Die beide Grenadiere* című dalát a Heine versre. Erős, nagy hangon énekelte:

*Nach Frankreich zogen zwei Grenadier
Die waren in Russland gefangen,
Und als Sie kamen ins deutsche Quartier
Sie liessen die Köpfe hangen...*

Végigénekelte valamennyi strófát, majd körüljárta a szobákat, megfogott, megnézegetett minden apró tárgyat, kiment a konyhába, kenyeret kért, sót, paprikát. Kínáltam, hogy kenek vajaskenyeret, bontok befőtten vagy valami mást. Nem kellett neki, csak kenyér, só meg paprika. A kenyeret telisteli szórta pirospaprikával, jóízűen megezte. Újra bement a szobába, ismét a zongorához állt, megint csak a *Die beide Grenadiere*-t énekelte, azután elszavalta Heine *Keulari búcsú*-ját magyarul, s részleteket mondott az *Ember Tragédiájából*.

Amikor anyám este hazajött, vacsora közben egyik bátyám gúnyolódva megemlítette előtte:

— Ilka — mármint én — felhozott ide valami lehetetlen alakot, valami ligeti hintáslegény félet.

— Az nagyon művelt fiatalember, ha tudni akarod, újságíró — védekeztem.

— Ha olyan nagyon művelt, tudnia kellene, mi az illem. Legalább illett volna bemutatkoznia. Se szó, se beszéd, bejön a szobába és be se mutatkozik.

Ez igaz volt, én kérdeztem meg tőle, hogy hívják. De még azután is elfelejtettem a nevét, nem is érdekelt, az arcáról úgys ráismerek.

— És paprikás kenyeret evett — nevetett a húgom.

Másnap megint eljött. Két könyvet hozott nekem ajándékba. Egyik *Az ember tragédiája* volt, piros, vászonkötéses kis könyvecske, még ma is megvan, a másik, vaskos, tömpe, barna keményfedelű, irkalapokból összeállított kötet, benne szép, gyöngybetűkkel írva vagy negyven Heine-vers magyarra fordítva, saját fordításában. Ezt az idők során valaki elemelte, nem lehetetlen,

hogy sokkal-sokkal később rátalált a könyvtárunkban, és ő maga vitte el.

Ez a két író, Madách és Heine kísérelt társai végig, egész írói pályáján, egész életén, jelen vannak egész magatartásában. Olykor szerényebben a háttérbe vonulnak, hogy helyet adjanak másoknak is, Heine lassacskán meglehetősen távol kerül tőle, de Madáchot és Adámját *Az ember tragédiájából* már-már az azonosulásig magáénak érzi.

Sokat sétálgattunk együtt, többnyire kifelé, a Városligetbe, és ő az utcán is mindig verseket mondott. *Az ember tragédiájának* minden sorát már fejből tudtam, annyiszor hallottam. Ma is ott tudom folytatni, ahol abbahagyják. De betéve tudta egész családja is, valamennyi testvére. Ekkor írta *Martinovics* című versét, s ezt is hangosan, gesztikulálva szavalgatta az utcán, habár akkor még csak egy része volt megírva, a többit jóval később írhatta hozzá. Legalábbis nekem akkor azt a részt szavalgatta, amely így kezdődött: Először Sigrayt vezették köztük el... Csupa lelkeség volt, és lobogás és forradalmiság. *Dúdoló* című költeményét is utcán jártunkban hallottam tőle, de az a vers is jóval rövidebb volt, kevesebb szakaszból állott, mint megjelent mai formájában. Közben a *Dúdoló* dalát énekelte, érzéssel. Nem zavarta, hogy az utcán vagyunk. Otthon volt ő az utcán is.

! dőnként én is elmentem hozzájuk. A Thököly úton laktak, kétszobás, meglehetősen rendetlen lakásban, nem messze a Keleti pályaudvartól. Sokat emlegette, hogy azelőtt a Haas-palotában laktak, ott ablakuk nyílt a Vörösmarty térre — akkoriban még Gizella térnek hívták. A Haas palotabeli otthonuk elvesztését módfelett fájlalhatta, mert többször beszélt róla. Lehetséges, hogy már gyermekkor utáni vágyakozása is benne volt ebben az emlékezésben. Azt is elmondta, hogy azért mentek tönkre, mert apja kezességet vállalt valamelyik sógoráért, a sógor öngyilkos lett, s apja fizetésének jó részét hosszú éveken át ebből a kezességből származó kötelezettség nyelte el. Az efféle kezességből adódó tönkremenések napirenden voltak abban a korban. Sokat beszélt arról, hogy ők otthon Comte naptár szerint éltek, ezt némi fanyar gúnyval emlegette, mint olyan, aki már túl van az efféle hőbortokon. Elmondta,

hogy a Comte naptárban a szentek helyét híres, nagy emberek neve helyettesíti, hogy az év tizenhárom egyenlő hónapra van osztva, a vasárnapok és a változó ünnepek pedig nem változnak, hanem mindig ugyanarra a dátumra esnek. Nevetve mesélte, hogy mennyi kalamajka származott ebből, hogy ők, gyerekek, sohase tudták, hogy milyen nap is van voltaképpen, megesett, hogy nem ment iskolába, mert azt hitte, vasárnap van, de az is megtörtént, hogy reggel korán felkelt, összeszűzta könyveit és elindult az iskola felé, az iskola pedig zárva találta.

Ez a naptári bizonytalanság egyébként egész életére rányomta bélyegét. Híres volt arról, hogy sem a megszűnt napokat, sem a megállapított időpontot nem tartja be soha. Kosztolányi Dezsőtől származik az a híressé vált mondás: „Sietek haza, mert Karinthy megígérte, hogy eljön hozzám és hátha megfeledezett róla, hogy megígérte és csakugyan eljön”.

Egy ízben Kárpáthy Auréllal találkozott Karinthy a Rákóczi út és a József körút sarkán. — Régen láttalak, Aurélkám — kezdte Karinthy. — Most ritkán járok a Baross kávéházba — mondta Kárpáthy Aurél. — No jó, akkor majd én is ritkán fogok oda járni, hogy találkozunk.

Enyhe gúnyjal beszélt arról is, hogy édesapja, aki Sebastian Kneippnek, az egészség apostolának volt a híve, kicsi korukban minden reggel benyomta őket, valamennyiöket a kád jéghideg vizébe, télen és nyáron egyképpen, otthon többnyire mezítláb kellett járniok, falun pedig, nyaranta állandóan nedves fűben sétáltatta őket. Dicsekedt, hogy ettől olyan egészséges, de a hidegvíz gondolatára még emlékezve is megborzosgott. Evvel kapcsolatban hallottam tőle a megfélejtő mondást: „Mindennütt jó, de legrosszabb otthon”.

Amikor először mentem hozzájuk, már csaknem este volt és mentegetőztem, hogy ilyen későn jövök.

— A napnak huszonnégy órája van és nincs későn és nincs korán — mondta a bácsi, Karinthy édesapja.

Jól emlékszem, ez nagyon tetszett nekem. Felszabadításnak éreztem a szokások rabsága alól.

Egyébként Karinthy Frigyes édesapja, Karinthy József egyáltalán nem volt köznapi jelenség, nyilvánvalóan külön is volt, de ezenkívül sok nyelv-

vet beszélő, művelt, minden iránt érdeklődő, gondolkozni tudó ember. A Ganz Hajógyárnak volt sok éven át alkalmazottja, de emellett például lefordította a *Medeát* magyarra és már hatvan éves volt, amikor szerkesztett egy kalóz szótárt, és még később, halála előtt, egy olasz nyelvtant. Hetvenhat évet élt. Parkinson-kórban halt meg. (Az agynak egy megbetegedése ez, amely különös járásban is megnyilvánul.)

Furcsa otthon volt Karinthyék otthona. Egy ízben meglepődve láttam, hogy egyik nagylány testvére a falnak fordulva térdepel a szobában. Akkor sem állt fel, amikor beléptem, térdepelt tovább, mereven, szinte katonásan, szemét a csupasz falra függesztve. Máig sem tudom, komédiázott-e, játszott vagy imádkozott. A többiek ügyet se vetettek rá. Frici se szólt, sóhajtott egyet, szokott mozdulattal válla közé húzta a nyakát, mintha valami ellen védekezne és aprón felnevetett. Később is, mindig így tett, valahányszor egyik vagy másik testvére furcsaságairól volt szó. Nyolcan voltak testvérek. Ketten közülük, két kislány, Katica és Mariska már kicsi korukban elhaltak. Édesanyjuk valami májbjában halt meg, amikor kilencedik gyermekét várta. Karinthy Frigyes hat éves volt ekkor, öccse, Jóska mindössze kettő. A négy lány mind idősebb volt a fiúknál. Hatan maradtak árván, anya nélkül.

Elza, a legidősebb lány lett az anyahelyettes. Frici a család mulattatója, szórakoztatója, költője. Már egészen kisfiú korában értett a neveltetéshez. Allathangokat utánozott, de olyanformán, hogy a ló miképpen kukorékol, hogyan gágog az oroszlan, hogyan ugat a veréb, vagy hogyan nyerit a béka.

Gyerekkorában mindenáron tengerész szeretett volna lenni. Jelentkezett is később, de nem vették fel. Tizenhárom éves korában írt egy verset, ezt egyik barátja megzenésítette és az egész gyerekszoba együtt énekelte:

*Bontsd ki lenge szárnyad
Tarka képzelet,
Abrándok honába
Röppenek veled.*

*Oceán szívének
Dobogása hív,
Oda vágy a lélek
Oda vágy a szívu.*

*A szabadság napja
Vár amott reánk,
Teljesül mit ifjú
Szívvel álmodám.*

Tizenhárom éves korában írta első regényét is. A *legrövidebb út* volt a címe. Egy év múltán ez a „regény” *Nászutazás a föld középpontján keresztül* címet kapta és hamarosan meg is jelent a Magyar Képes Világ I. évfolyamának 12–13. és 14. számában 1902 december hónaptól kezdve. Szerzőként Csoór Gáspár és Karinthy Frigyes neve van feltüntetve, és az is kiderül, hogy ennek az újságnak, amelyiknek harmadik száma az első kettőnél jóval kisebb formátumban jelent meg, s amelynek negyedik számát már sehol sem leltem (nyilván a harmadik szám után megszűnt), Csoór Jászpár volt a szerkesztője. Az ő regény körüli szerepe abban merülhetett ki, hogy kijavította a — valószínűleg — nagyszámú helyesírási hibákat és abban, hogy nem fizetett Karinthynek egyetlen fillér úgynevezett tiszteletdíjat sem. Úgy tudom, hogy Karinthy a legelső honoráriumot — 20 koronát — *A vak csibe* című elbeszéléseért kapta *Az Újság*-tól, már jóval később. A vak csibéről — amelynek élménye egy szentendrei nyaralás alkalmával foglalkoztatta — később verset is írt.

A fent említett, Verne és Jókai hatására íródott naív és fantasztikus regényről azért is érdemes megemlékezni, mert már ebben is jelentkezik Karinthynek későbbi „előre és visszafelé vetítő”, az „idővel dobálózó” képzelete. A történet „Az Úr születésének 2003. évében január 15-én” kezdődik, szóval pontosan megjelenésétől számított száz év múlva.

„A fiúmei magyar kir. tengerészeti egyetem negyedik fakultásának, a tengerészmérnöki karnak nagy ünnepe készült. Az egyetem nagyhírű, tudós professzora Sós Gergely tanár, udvari zászlós, a greenwichi nemzetközi mérnökegyet stb., stb. tagja... az Úr születésének 2003. esztendejében ezen a napon búcsút mondott örökre az egyetem falainak. Sós Gergely a „tengerfenéktant” magyarázta teljes életén át Fiúme városának európai híré egyetemén” — így kezdődik a regény.

A professzor búcsúbeszédében ki-
jeleníti:

„Tény, hogy az a bizonyos „áthághatatlan pont” létezik, s hogy ezt sem-

miféle rendelkezésre álló erővel legyőzni nem bírjuk”.

„— És én mégis át fogok hatolni a ponton, és mégis fel fogom kutatni a tengerfenék összes titkát!”

(Ezt a nagyhatású kijelentést Gyárfás Sándor fiatal tudós, az öreg tanár egyik tanítványa mondja.)

„— Hol van az a gépezet, amely azt az utat kibírná?” — nyögte remegő hangon a professzor.

— Összes kartonom kész, professzor úr! — szólott büszkén Gyárfás. — Tengeralattjáró „súlyhajóm” az utolsó gép-szögig készen van — rajzban.”

Szóval Gyárfás Sándor az ősz tudós hiteltelensége ellenére neki készül ennek a lehetetlennek mondott útnak. A hallgatóság megélejezi.

„Csak egy fiatal, csodaszép leány, az amerikai nagykövet leánya, a milliárdos Miss Charlotte Duncan nem éljenzett, nem tapsolt, nem ragyogott az arca, nem csillogott a szeme könyveitől” — ennek ellenére felajánlja bőséges anyagi támogatását, sőt elhátározza, hogy ő is elkíséri kalandos útján a fiatalembert.

Karinthy-Gyárfás Sándor tehát, meg a „fiatal csodaszép milliárdos amerikai leány, miss Charlotte Duncan” — útnak erednek a „súlyhajóm”, a tengerfenék talajában lyukat fúrnak, s így, a „legrövidebb úton” jutnak át Fiúmeből Amerikába. Közben természetesen hatalmas kalandokon esnek keresztül, csodálatos tüzek és fények, pompás kőzetek és különös rétegek villannak fel, élő és élettelen szörnyekkel találkozhatnak útjukon, minden nehézséget legyőznek, és végül boldog szerelemben egyesülnek.

A tizenhárom éves kamaszfiú egyszerűen, minden teketória nélkül szerzi meg magának a „dúsgazdag és csodaszép fiatal leányt”, s egy-kettőre célhoz ér. Az ötven felé járó Oldteim-Karinthy, mennyei riport útján már nagy-nagy utakat tesz meg a „túlvilág” körein keresztül. Ezekben a körökben keresi az elvesztett asszonyt. Keresi egész életén át, a tengerfenéken és a csillagokban, az Oihák között és a túlvilágon.

Életében is egyre keresi, keresi Adám Éváját és legfeljebb Kepler Borbáláját találja — „Oh nő, ha lenne lelked vélem oly rokon, minőnek első csóknál hívém” — Madách Fráter Erzsikéjét találja.